

Kirjoittamisen oppimisen prosessi – kiinni sisältöihin, kiinni kirjoittamiseen

Johanna Saario & Sari Sulkunen

Koulun eri oppiaineissa osaamista osoitetaan usein erilaisilla kirjoitetuilla teksteillä. Tällaisia arvioinnin perusteena käytettäviä tekstilajeja ovat esimerkiksi koevastaus, tutkielma tai oppimispäiväkirja. Nämä kaikki ovat tietynlaisia kouluyhteisön yleisiä tekstilajeja eli niitä kirjoitetaan useissa oppiaineissa. On kuitenkin hyvä muistaa, että vaikkapa koevastaus voi olla osittain erilainen maantiedossa, psykologiassa, historiassa ja terveystiedossa. Näin ollen on tärkeää tehdä näkyväksi oppilaille eri oppiaineiden tunteilla, millainen on hyvä tai odotuksenmukainen koevastaus, tutkielma tai raportti kyseisellä tiedonalalla/kyseisessä oppiaineessa – tai mikä tahansa tekstilaji, joka on kyseisen oppiaineen kannalta keskeinen.

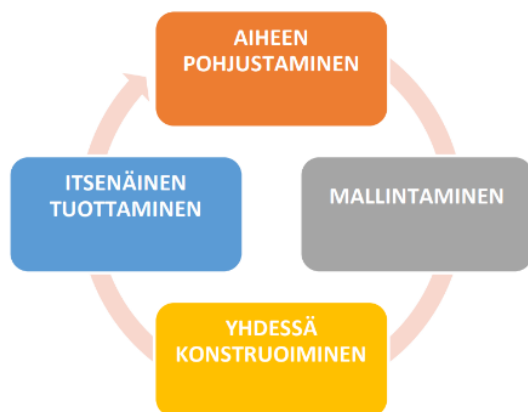
Kirjoittamisen oppimisen kehämäinen prosessi perustuu genrepedagogiikkaan, ja sen keskeisiä periaatteita ovat vaihteellisuus ja systemaattinen tukeminen. Tähän liittyen harjoittelussa myös edetään yhteisestä tekemisestä itsenäiseen työskentelyyn. Olennaista on myös se, että kirjoittamista opiskelaan osana sisältöjen oppimista, ei siitä irrallaan. Oppilaiden oman vastuun määrä lisääntyy vähitellen prosessin myötä, tietojen ja taitojen karttuessa.

Genre on kulttuuriin sitoutuva tekstilaji, jolla on

- sosiaalinen tarkoitus,
- tietynlainen kokonaisrakenne ja
- tiettyjä kielen piirteitä.

Kehämäisesti etenevän prosessin tavoitteena on, että oppijat tulevat tietoisiksi harjoiteltavan tekstilajin konventioista ja niistä odotuksista, joita tekstille asetetaan. Prosessia on toisinaan kritisoitu siitä, että tekstin tuottamisesta tehdään sen myötä kaavaista. Tavoitteena ei kuitenkaan ole mekaanisesti hyödynnettävän kaavan vaan työkalujen tarjoaminen. Niiden avulla oppijat pystyvät myöhemmin tuottamaan itsenäisesti konventioiden mukaisia – tai niitä tietoisesti rikkovia – tekstejä.

Koska kirjoittaminen tapahtuu useiden vaiheiden kautta, oppijat oppivat muokkaamaan tekstiä ensin yhdessä ja lopulta itsenäisesti. Parhaassa tapauksessa he tulevat myös tietoisiksi kirjoittamisen prosessiluonteesta eli siitä, että ensimmäinen versio ei ole vielä valmis teksti. Tällainen vaiheittainen eteneminen mahdollistaa myös kirjoittamisen hyödyntämisen ajattelun ja tiedon rakentamisen välineenä. Vaikka päätavoitteena on kirjoittamisen oppiminen, prosessin aikana harjoitellaan myös lukemista, kuuntelemista ja puhumista. Ja vaikka varsinainen huomio kohdistuu tiettyyn tekstilajiin, ohessa opitaan kirjoittamaan muitakin tekstejä (esim. muistiinpanoja ja yhteenvetoja).

Kehämäisen prosessin vaiheisiin tarvitaan aikaa, yksittäinen tunti ei siihen riitä. Toisaalta on hyvä muistaa, että vaiheittaisen prosessin myötä opitaan sekä sisältöjä että niiden esittämistä kirjoittamalla. Kehän ympärille voi rakentaa kokonaisen kurssin tai sitä voi hyödyntää esimerkiksi tietyn opintojakson lopulla kokeisiin valmistautumiseen.

Aiheen pohjustaminen

Tavoite: Varmistetaan, että oppijoilla on riittävästi tietoa tai sisältöjä, joista kirjoittaa.

Aiheen pohjustamisvaiheessa keskitytään ensisijaisesti sisältöihin eli ajatusten ja tiedon kokoamiseen. Tietoa kerätään eri lähteistä ja sitä järjestetään näkyville niin, että se on kaikkien ulottuvilla. Työskentely tapahtuu pareittain tai ryhmissä sekä välillä yhteisesti koko luokan kesken. Tietopohjan rakentamiseen voi käyttää monenlaisia menetelmiä tiedonalasta, aiheesta, sisältöjen tuttuudesta, ajankäytöstä ja kouluasteesta riippuen. Alla on konkreettisia esimerkkejä, joita voi soveltaa ja käyttää tarpeiden mukaan yhtä tai useampaa.

- Kootaan yhdessä keskustellen luokan seinälle tai sähköisessä muodossa mind map, johon opettaja kirjaa oppilailla jo olevia tietoja aiheesta. Tämä sopii sekä uuteen aiheeseen siirryttäessä että jo tutusta aiheesta jatkettaessa.
- Oppilaat lukevat aiheeseen liittyviä tekstejä ryhmissä niin, että jokaisella ryhmällä on eri teksti. Jokainen ryhmän jäsen tekee muistiinpanoja sisällöistä yhteisen lukemisen ja keskustelun pohjalta. Tämän jälkeen muodostetaan palapeli-mäisesti uudet ryhmät niin, että jokaisessa on yksi jäsen edellisistä ryhmistä. Kukin kertoo muistiinpanojensa pohjalta ensimmäisen ryhmän tekstin keskeiset

sisällöt uudessa ryhmässä ja muut täydentävät omia muistiinpanojaan. Tässä yhteiseen tiedon rakentamiseen sisältyy lukemista, puhumista, kuuntelemista ja kirjoittamista.

- Oppilaat haastattelevat pareittain tai ryhmissä aiheen asiantuntijaa. Kysymyksiä voidaan miettiä yhdessä ennen haastattelua. Oppilaat tekevät muistiinpanoja haastattelun aikana. Haastatteluiden anti voidaan purkaa luokassa esimerkiksi niin, että jokainen ryhmä tai pari kertoo kolme tärkeää haastattelusta oppimaansa asiaa, jotka opettaja kirjaa kaikille näkyviin.
- Katsotaan aiheeseen liittyvä video ja etsitään vastauksia opettajan valmistelemiini kysymyksiin, joita on kaksi eri kokonaisuutta (esim. 5 eri kysymystä kummassakin). Oppilaat työskentelevät pareina, ja puolet pareista saa toisen kysymyssetin, puolet taas toisen. Videon katsomisen jälkeen tehdään neljän oppilaan ryhmät niin, että eri kysymyksiin vastanneet parit muodostavat ryhmän. Ryhmissä oppilaat kertovat toisilleen, mitä ovat saaneet selville.
- Vierailaan museossa/arkistossa/yrityksessä tai muussa aiheeseen liittyvässä paikassa. Oppilaat ovat ryhmissä, joista kullakin on selvitettävänä eri kysymykset. Vierailun jälkeen saadut tiedot jaetaan esimerkiksi palapelimäisesti muodostetuissa uusissa ryhmissä.

Aiheen pohjustamisen vaiheessa kannattaa luoda yhteinen taulukko, johon voidaan alaotsikoittain tai muuten jaoteltuna tiivistää oppilaiden selville saamia tietoja. Koontia voi tehdä isolle paperille, joka on luokan seinällä ja johon voidaan esimerkiksi liimata muistilappuja, tai sähköisessä muodossa yhteiseen paikkaan netissä. Vaihtoehtoisesti oppilaat voivat tehdä myös omat kokoavat muistiinpanot. Yhteenvedot ovat tärkeä resurssi prosessin myöhemmissä vaiheissa, kun aletaan tuottaa tekstiä ensin yhdessä ja lopuksi itsenäisesti.

Mallintaminen

Tavoite: Varmistetaan, että oppijat ymmärtävät opeteltavan tekstilajin tavoitteen, yleisen rakenteen ja tyypillisiä kielen piirteitä.

Mallintamisen vaiheessa tutustutaan yhdessä esimerkkitekstiin. Se voi tekstilajista riippuen olla opettajan kirjoittama, jonkun aiemman ryhmän oppilaan kirjoittama tai jostain materiaalipankista löytyvä teksti. Tärkeää on käyttää mahdollisimman saman tyyppistä tekstiä kuin se, jonka oppilaat myöhemmin itse kirjoittavat. Yhteistä käsittelyä varten teksti heijastetaan seinälle tai käytetään isokokoista paperikopiota, jonka kaikki näkevät.

Tekstin piirteitä käsiteltäessä on hyvä käyttää myös metakieltä eli puhetta kielestä. Esimerkiksi sanat tekstilaji, kappale, verbi, aikamuoto ja konnektiivi voivat olla tarpeen, kun puhutaan tekstin tarkoituksesta, rakenteesta ja tyypillisestä kielestä – toki

tekstilajista ja oppilasryhmästä riippuen. Kun näitä kieleen liittyviä käsitteitä käytetään merkityksellisessä kontekstissa, ne todennäköisesti auttavat oppilaita hahmottamaan käsiteltävää tekstiä ja myöhemmin myös oman tekstin kirjoittamista. Alla on esimerkkejä siitä, miten esimerkkitekstiä voi yhdessä lähestyä.

- Opettaja lukee tekstin tai oppilaat lukevat vuorotellen. Keskustellaan yhdessä tekstin tarkoituksesta. Voidaan myös verrata johonkin toiseen tekstilajiin, jonka oppilaat tuntevat hyvin, ja pohtia yhdessä, mitä eroja näiden tekstien tarkoituksessa on.
- Seuraavaksi tarkastellaan yhdessä tekstin kokonaisrakennetta ja eri osien funktioita. Voidaan jutella esimerkiksi siitä, miten teksti alkaa ja miksi se alkaa niin, millaisista osista teksti koostuu ja mitkä ovat osien tarkoitukset tekstin kokonaisuuden kannalta sekä miten teksti loppuu ja miksi niin.
- Tämän jälkeen huomio kohdistetaan niihin kielen piirteisiin, jotka ovat juuri kyseisen tekstilajin kannalta tärkeitä. Esimerkiksi historian koevastauksessa keskeistä voisi olla aikasuhteita ilmaisevan sanaston huomioiminen, kun taas biologian vastauksessa huomiota kiinnittää ehkä ylä- ja alakäsitteiden runsas käyttö. Myös verbin aikamuoto (on – oli – on ollut...), varmuuden tai epävarmuuden ilmaukset (ehkä, mahdollisesti, todennäköisesti, saattaa olla, voisi tapahtua...) tai syy-seuraus-suhteiden ilmaiseminen (siitä johtuen, sen takia, siitä seuraa, se johtaa, se aiheuttaa...) voivat olla asioita, jotka kannattaa nostaa esiin mallitekstistä. Varsinkin pienempien oppilaiden kanssa voi myös kerätä näkyviin vaihtoehtoisia tapoja ilmaista jotain asiaan.
- Tekstilajin tarkoituksen, kokonaisrakenteen ja kielen piirteiden selvittämisen voi antaa myös oppilaiden tehtäväksi ryhmissä. Tällöin oppilaat tutustuvat useampaan esimerkkitekstiin ja selvittävät niiden pohjalta yhdessä, mitkä piirteet yhdistävät tekstejä.
- Mallitekstin voi myös antaa rekonstruoitavaksi oppilaille pareittain tai ryhmissä. Tällöin kukin pari tai ryhmä saa irrallisia lauseita tekstistä (esim. yhden kappaleen) ja kokoaa niistä järkevän ja sidosteisen tekstin. Haastavuutta tehtävään saa, jos käyttää kahta esimerkkitekstiä ja antaa oppilaille niistä irrotetut lauseet sekoitettuna. Tällöin oppilaiden täytyy ryhmässä ensin erotella kumpaankin tekstiin kuuluvat lauseet ja sen jälkeen koota tekstit.

Kun tekstilajin tarkoitus, rakenne ja kielen piirteet on käsitelty, käydään ne vielä yhdessä läpi sekä kirjoitetaan näkyviin. Näin niihin voi palata seuraavissa vaiheissa.

Yhdessä konstruointi

Tavoite: Oppilaat tuottavat ideoita ja opettaja toimii niiden kirjuriina sekä editoijana.

Yhdessä konstruoinnin vaiheessa pohjatyöt on tehty ja huomio voidaan kääntää tekstin tuottamiseen. Tarkoituksena on nyt tuottaa yhteistyönä saman tekstilajin teksti kuin edellisvaiheessa käsitelty esimerkkiteksti oli. Oppilaiden tehtävänä on palata niihin (näkyvillä oleviin) tiivistelmiin, jotka koostettiin ensimmäisessä vaiheessa, ja ehdottaa sisältöjä tekstiin. Lisäksi muistutellaan mieliin ne tekstilajin (näkyvillä olevat) piirteet, joita käsiteltiin toisessa vaiheessa. Opettaja kirjaa ylös oppilaiden ideoita, ja koko prosessin ajan aina välillä pysähtyy yhdessä lukemaan tekstiä. Tällöin opettaja esittää tarkentavia kysymyksiä, joilla tukee ja ohjaa oppilaiden ajattelua.

Kysymykset voivat liittyä

- sisältöihin: Puuttuuko tästä vielä jotain? Liittyykö tähän vielä jotain muuta?
- tekstin rakenteeseen: Onko tämä hyvä esittämisenjärjestys?
- asioiden ilmaisemisen tapoihin: Onko tämä selkeä tapa sanoa asia?
- sanastoon: Kertoisiko joku muu sana tämän tarkemmin? tai jopa
- oikeinkirjoitukseen: Mihin kohtaan tulee piste?

Välillä opettaja voi myös tehdä yhteenvedon ja kysyä jatkosta (Nyt on kirjoitettu ensimmäinen kappale, mitä seuraavaksi tulisi?) tai kysyä yleisemmin, pitäisikö tekstissä muuttaa jotain. Olennaista tässä vaiheessa on, että kysymykset saavat oppilaat pohtimaan asiaa ja sen esittämisen tapaa mahdollisimman monipuolisesti.

Tekstin yhteisen konstruoinnin vaiheessa on siis tilaisuus kiinnittää huomiota kielen käyttöön niin, että se tapahtuu merkityksellisessä kontekstissa. Näin on mahdollista havainnoida, mitä merkitystä kielellisillä valinnoilla on sisältöjen esittämisen kannalta. Esimerkiksi tiedotteessa putkiremontin vaiheista asukkaalle vastuut tulevat esille selkeämmin, kun tekijät laitetaan näkyviin (Asukkaat suojaavat huonekalut vs. Huonekalut suojataan). Tämä vaihe myös havainnollistaa konkreettisesti oppilaille kirjoittamisen prosessiluonnetta. Kun oppilaat ja opettaja yhdessä tuottavat tekstiä, muokkaavat sitä, poistavat tai lisäävät sanoja ja pohtivat, miten asian voisi ilmaista selkeämmin, käy oppilaille selväksi, että tekstin tuottaminen on prosessi. Ja kun tekstin ensimmäinen kokonaisversio on valmis, opettaja tai joku oppilaista voi puhtaaksikirjoittaa sen. Tällöin sekin voi sitten toimia esimerkkitekstinä, kun oppilaat siirtyvät itsenäisen tuottamisen vaiheeseen.

Tekstin yhdessä konstruointi tapahtuu opettajan ohjaamana, mutta prosessin tämä vaihe ei kuitenkaan ole opettajajohtoinen. Opettajan tehtävänä on toimia yhtäältä oppilaiden ideoinnin tukijana ja toisaalta yhdessä tuotettavan tekstin kirjuriina ja editoijana. Yhteisen tekstin prosessoinnin myötä metakieli – puhe kielestä – tulee myös yhä

tutumaksi oppilaille. Niinpä kieleen ja tekstiin liittyviä käsitteitä voi käyttää myös silloin, kun itsenäisen tuottamisen vaiheessa kommentoi oppilaiden tekstejä.

Itsenäinen tuottaminen

Tavoite: Oman tekstin tuottaminen aiemmin koottua tietopohjaa ja yhdessä laadittua mallia hyödyntäen.

Prosessin viimeisessä vaiheessa oppilaat ovat valmiita tuottamaan itsenäisesti oman tekstin. Heillä on huomattava määrä sisältötietoa aiheesta ja heillä pitäisi myös olla taitoa kirjoittaa siitä, koska he ovat jo osallistuneet yhteiseen kirjoitusprosessiin. Kirjoitettavan tekstin tarkoituksesta riippuen oppilaat voivat kirjoittaa sen joko yksin tai parin kanssa. Mahdollista on sekin, että oppilaat ideoivat omaa tekstiään ensin yhdessä ja kirjoittavat sen jälkeen kukin oman tekstinsä. Tässä vaiheessa on hyvä palauttaa oppilaiden mieliin, että kirjoittaminen on prosessi: Myös itsenäisen tuottamisen vaiheessa ensin kannattaa miettiä ja kerätä paperille tai tiedostoon sisältöjä. Sen jälkeen on helpompaa alkaa kirjoittaa varsinaista tekstiä, josta voi tarpeen ja käytettävissä olevan ajan mukaan kirjoittaa useamman version. Jos oppilaat antavat siihen luvan, heidän valmiita tekstejään voi vuorostaan käyttää mallina muille ryhmille.

Varsinkin pienemmät lapset ja jotkut monikieliset oppijat voivat tarvita vielä itsenäisen kirjoittamisen vaiheessakin tukea oman tekstin tuottamiseen. Alla on joitakin mahdollisia tapoja.

- Jos sisältöjen ja tekstilajin kannalta on olennaista edetä vaiheesta toiseen, apuna voi käyttää visuaalista esittämistä. Kun kyse on ajassa etenemisestä, kuten vaikka tarinassa, oppilaat voivat piirtää ensin aikajanan. Sitten he voivat kertoa suullisesti, mitä tapahtuu ensin, sitten, sen jälkeen ja lopuksi, ja vasta sen jälkeen alkaa kirjoittaa tekstiä. Jos aihe edellyttää esimerkiksi olomuodon muutoksen selittämistä, apuna voi käyttää kuvasarjaa. Oppilaat selostavat ensin puhumalla muutoksen vaiheet esimerkiksi pareittain, ja opettaja voi tarvittaessa auttaa vaikeiden sanojen kanssa. Tämän jälkeen oppilaat voivat joko tekstittää kuvasarjan tai hyödyntää kuvia vain tekstin tuottamisessa apuna.
- Jos tuotettava tekstilaji on oppilaille uusi, voi itsenäisen kirjoittamisen tueksi antaa jonkinlaisen mallipohjan. Siinä voi olla esimerkiksi alaotsikot tai kyseiseen tekstin osaan liittyviä kysymyksiä ja niiden alla pari lauseen alkua. Tällaisen kevyesti ohjailevan mallipohjan avulla oppilaiden on helpompaa keskittyä kirjoittamiseen, kun paperilla tai ruudulla on jo runko ja vähän tekstiä, josta lähteä liikkeelle.

Tekijät:

Saario, J. & Sulkunen, S. (2019). *Kirjoittamisen oppimisen prosessi – kiinni sisältöihin, kiinni kirjoittamiseen*. LUKILOKI-hanke 2018–2022. Jyväskylän yliopisto.

Lähde:

Gibbons, P. (2015). *Scaffolding Language scaffolding Learning. Teaching English Language Learners in the Mainstream Classroom*. 2nd edition. Heinemann.